гляді. Адже овочі будучи багатими на природні вітаміни, мікроелементи, мінеральні сполуки є життєво необхідними в раціоні кожної людини, а також важливими для здоров'я лікувальними і профілактичними засобами. Таким чином, усе це впроваджувати у життя повинні не тільки безпосередні виробники овочевої продукції, а й медичні заклади та органи державного самоуправління. А отже, необхідна цільова державна програма розвитку овочівництва.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що основні передумови повноцінного розвитку виробництва овочевої продукції передусім пов'язані зі змінами його кон'юнктури та опосередковані об'єктивними законами ринку. Тому виробництво овочів необхідно зорієнтувати на задоволення потреб споживачів як кінцеву мету ринку. При цьому збалансований попит і пропозиція на ринку овочів, конкуренції на основі покращення їх якісних показників, створення ринкової інфраструктури, служб маркетингу, розвиток систем інформаційного забезпечення, дієва державна підтримка нададуть пріоритетності у створенні повноцінного вітчизняного ринку овочів.

Список використаних джерел:

1. Задоя А.О. Мікроекономіка: Курс лекцій та вправи: Навч. посіб. / А.О. Задоя. – 5-те вид., стер. – К.: Т-во „Знання", КОО, 2006. – 211 с.: іл.

2. Шестопаль О.М. Ринок плодоовочевої продукції / О.М. Шестопаль // Ринок продовольства: Проблеми формування і розвитку / Під ред. П.Т. Саблука, В.І. Бойка, М.Г. Лобаса. – К.: УкрІНТЕІ, 1993. – С. 109 – 126.

3. Котлер Ф. Основымаркетинга : пер. с англ. / Ф. Котлер / [общ. ред. и вступ. Е.М. Пеньковой]. – Новосибирск: Наука, 1992. – 736 с.

4. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: навчальний посібник / Д.М. Стеченко. – К.: МАУП, 2000. – 176 с.:іл.

5. Історія економічних учень: підручник / [Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко, А.М. Поручник та ін.];за ред. Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко. – К.: КНЕУ, 2001. – 564 с.

6. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник / Л.А. Швайка // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа. – http://www.info-library.com.ua/books-text-6017.html.

Рецензент: д.е.н., професор Волощук К.Б.

УДК 336.77:338.43

КРЕДИТНИЙ АНАЛІЗ В УПРАВЛІННІ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Філімонова О.Б., ст. викладач

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

У статті розглянуто сутність та особливості кредитного ризику у відносинах комерційних банків і сільськогосподарських підприємств. Визначено роль аналітичних методів в управлінні кредитним ризиком, який формується під впливом індивідуальних характеристик та галузевих чинників. Запропоновано впроваджувати систему кредитного аналізу сільськогосподарських підприємств, основним напрямом якої є визначення кредитного рейтингу.

The article deals with theoretical groundwork and practical peculiarities of credit risk in the relationship of commercial banks and agricultural enterprises. Individual characteristics and industry factors are investigated as main reasons of agricultural credit risk. It will be possible to radius them by improving analytical methods. The author proposes to introduce a system of agricultural credit analysis with main focus on determining the credit rating.

Постановка проблеми. Сучасний рівень розвитку кредитних відносин сільськогосподарських підприємств та їх кредиторів не є достатнім для формування належного рівня позикових ресурсів, які би могли сприяти покращенню умов функціонування сільськогосподарських підприємств і підвищенню їх господарських і фінансових результатів. Серед причин такого явища особливо варто виділити високий рівень ризику, що притаманний як виробничій, так і фінансовій діяльності сільськогосподарських підприємств, а отже, й високий кредитний ризик у їх відносинах з комерційними банками. В процесі управління кредитним ризиком зростає роль превентивних заходів, одним з яких є ретельний аналіз діяльності потенційного позичальника та визначення його кредитоспроможності, що потребує постійного оновлення та удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств, у тому числі й різноманітні аспекти їх кредитного ризику, досліджували у своїх працях Дем'яненко М.Я., Ґудзь О.Є., Непочатенко О.О., Саблук П.Т., Стецюк П.А. [1, 2, 5]. Більш загальне коло теоретичних та прикладних аспектів управління кредитним ризиком у комерційних банках висвітлено у роботах таких науковців, як Вітлінський В.В., Примостка Л.О., Павлюк С.М., Панова Г.С., Фастовець М., Ковальов А.П. [3, 4, 6, 7, 8].

У взаємозв'язку з проблематикою кредитного ризику досліджуються питання оцінки кредитоспроможності позичальників, а також фінансового аналізу загалом, що широко висвітлені у вітчизняних і зарубіжних наукових працях. Серед останніх особливу роль відіграють публікації Базельського комітету з питань банківського нагляду та регулювання [10, 14], які визначають основні методи та інструменти управління кредитним ризиком, у тому числі й щодо аналізу потенційного позичальника.

Варто також зазначити, що більш специфічні дослідження сутності та проведення кредитного аналізу набули свого розвитку у працях зарубіжних науковців, таких як: Ross S.A., Baker H.K., Brealy R.A., Fabozzi F.J., Glantz M., Mun J., Harrington D.R. [9, 11, 12, 13, 15]. Тоді як вітчизняні вчені у більшості своїх досліджень обмежуються вужчим колом питань оцінки кредитоспроможності позичальника. Однак поступове впровадження світових стандартів банківського бізнесу вимагає подальшого розвитку та імплементації кредитного аналізу у вітчизняну практику реалізації кредитних відносин.

Постановка завдання. Метою даної статті є висвітлення теоретичних засад і прикладних аспектів реалізації кредитного аналізу як елементу управління кредитним ризиком сільськогосподарських підприємств з урахуванням особливостей їх виробничо-господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вагома роль кредитних ризиків у системі кредитного забезпечення підприємств зумовлена широким колом впливових факторів. На думку академіка Дем'яненка М.Я. зі співавторами, до таких факторів належать не лише втрати кредитора через несплату основної суми боргу чи відсотків, а й зростання його неприбуткових активів і зменшення ліквідності, зростання адміністративних витрат і погіршення якості на-

дання послуг, втрата репутації, поява недовіри контрагентів і посилення нагляду НБУ, втрата капіталу, падіння ринкової ціни акцій та загроза банкрутства [2, с. 7]. У тому ж разі, коли мова йде про кредитні відносини з сільськогосподарськими підприємствами, до зазначених факторів додається ще й посилений вплив специфічних ризиків виробничої діяльності самих позичальників.

Кредитний ризик, як зазначає Вітлінський В.В., відображає економічні відносини, пов'язані з невизначеністю та конфліктністю, обтяженістю можливими загрозами та невикористаними можливостями [4]. На думку Примостки Л.О., кредитний ризик охоплює відносини, що виникають у процесі перерозподілу фінансових активів та має суб'єктивний елемент, пов'язаний із кожним окремим позичальником [7, с.118-120]. У будь-якому разі, між кредитором та позичальником завжди виникають специфічні відносини, що мають індивідуальний характер і залежать як від особливостей діяльності кожного з них, так і від умов конкретної позики.

Найбільш поширеними є погляди, де кредитний ризик трактують як негативні наслідки кредитної операції та втрату кредитором потенційного доходу або й частини активів через невиконання зобов'язань позичальником. Так, Панова Г.С. розглядає кредитний ризик як ризик того, що сплата відсотків і основного боргу проводитиметься з відхиленнями від умов кредитної угоди або взагалі не проводитиметься [6]. Фастовець М. зазначає, що результатом прийнятого ризику є повна або часткова втрата вже наявного капіталу, або ж недоотримання того, що є можливим за іншого управлінського рішення [8, с. 38].

Досить поширеними також є погляди науковців, які визначають кредитний ризик за допомогою положень теорії імовірності та математичної статистики, особливо серед зарубіжних вчених [4, 9-15]. Такий підхід дозволяє вимірювати як імовірність так і можливий розмір втрат, а також розглядати кілька сценаріїв подальшого розвитку подій.

Методики визначення кредитного ризику, що рекомендовані Базельським комітетом з питань банківського нагляду та регулювання, також базуються на використанні положень теорії імовірності та математичної статистики [10, 14]. При цьому можна виділити методики, які спрямовані на визначення та переоцінку ринкової вартості активів під ризиком, що є прийнятними для аналізу кредитного та інвестиційного портфелю банків. Натомість методики, що базуються на визначенні імовірності дефолту окремого позичальника, допомагають визначити можливий розмір втрат від операцій з ним, а вже потім і сукупний кредитний ризик. Останні є більш прийнятними для адаптації до вітчизняних реалій кредитної діяльності, хоча накопичені нині бази даних за результатами окремих кредитних операцій є недостатніми й для їх повного застосування.

Під час вибору способів визначення кредитного ризику та управління ним слід розмежовувати ризик кредитного портфеля та ризик окремої кредитної операції. Основними причинами виникнення ризику на рівні окремої кредитної операції є виробничо-господарські, фінансові, управлінські та морально-етичні характеристики позичальника, їх відповідність параметрам кредитного продукту, а також параметри застави чи гарантії.

Індивідуальні характеристики позичальника тісно взаємопов'язані із галузевими чинниками, що мають бути ретельно враховані у кредитних відносинах із сільськогосподарськими підприємствами. Адже особливості їх виробничо-господарської діяльності пов'язані із такими явищами як сезонність та циклічність, висока залежність від природних факторів і погодно-кліматичних умов, первинність біологічних ритмів у виробництві та безперервність процесів відтворення, висока залежність від погодно-кліматичних умов, неможливість організації потокового виробництва та його просторова розосередженість, що має наслідком уповільнений рух капіталу, тривалий операційний та фінансовий цикл, низьку господарську маневреність, ліквідність та оборотність. У той же час, в результаті диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію та необхідні для її виробництва ресурси посилюється дисбаланс між рентабельністю та рівнем виробничого ризику. Ще одним галузевим чинником ризику у кредитуванні сільського господарства є специфічність забезпечення кредиту, зокрема майнової застави, що має низький рівень ліквідності або перспективний характер за своєю природою. У тому разі, коли як застава можуть бути надані біологічні активи чи майбутній урожай (який на момент укладання кредитної угоди належить до незавершеного виробництва), рівень невизначеності щодо цілісності та вартості застави є дуже високим. За таких умов кредитор наражається на небезпеку різкого зниження вартості застави через загибель чи пошкодження відповідних біологічних активів.

Першочергову роль в управлінні кредитними ризиками, що формуються під впливом індивідуальних та галузевих характеристик позичальника відіграють аналітичні методи. Як свідчать реалії вітчизняного кредитування, основним серед них є аналіз діяльності позичальника та визначення його кредитоспроможності. У той же час, поширені у вітчизняній практиці методичні підходи оцінки кредитоспроможності позичальників, особливо сільськогосподарських підприємств, не забезпечують достовірного відображення перспектив виконання умов кредитної угоди.

Результати проведеного дослідження показують, що на рівні кожної окремої кредитної операції має існувати цілісна система кредитного аналізу, яка включає розгляд кредитної історії та аналіз загального стану підприємства, його ділової репутації, якості менеджменту, дослідження його ролі на ринку та специфічності продукції, оцінку кредитоспроможності, або ж визначення кредитного рейтингу; оцінку вартості, якості і достатності забезпечення; а для кредитів строком понад рік – ще й аналіз впроваджуваного проекту, розгляд його техніко-економічного обґрунтування чи бізнес-плану. На основі перерахованого кредитор визначає для себе рівень ризику за такою операцією та її відповідність власному кредитному портфелю, що є підставою для прийняття рішення про сам факт і умови кредитної угоди.

Однак у вітчизняних наукових виданнях з окресленої проблематики недостатньо представлено такий цілісний підхід до аналізу потенційного позичальника, що поєднує та систематизує усі вагомі для кредитора аспекти. Сам же термін "кредитний аналіз" зустрічається надзвичайно рідко. Нато-

мість, у зарубіжних джерелах прикладні аспекти кредиту охоплені двома напрямками – кредитний менеджмент і кредитний аналіз [9-15]. При цьому, паралельно, але не як рівнозначні, вживаються терміни "кредитний аналіз" і "кредитоспроможність". Основна відмінність між ними полягає у тому, що перший розуміють як процес, а другий – стан, характеристика, властивість.

Приміром, Ross S.A. трактує кредитний аналіз як процес визначення того, чи буде наданий кредит даному клієнту, що включає два основні етапи: збір значимої інформації та оцінка кредитоспроможності. Останню розглянуто як підрахунок імовірності дефолту позичальника з урахуванням наданого кредиту [15, с. 449-450]. Baker H.K. стверджує, що кредитний аналіз – це процес оцінювання кредитоспроможності окремого претендента на кредит, метою якого є визначення можливості та бажання сплатити кредит у визначені кредитором строки [9, с. 230]. Brealy R.A. розглядає кредитний аналіз як визначення достовірності того, що клієнт буде сплачувати боргові зобов'язання [11, с. 545]. Зазначені автори для здійснення такого аналізу пропонують використання скорингових і рейтингових моделей, що враховують не лише фінансові показники, а й якісні параметри, особливо ділову репутацію, кредитну історію та платіжну дисципліну. Вагомого значення надають також оцінці капіталу претендента на кредит.

Враховуючи сучасні умови господарювання вітчизняних підприємств і пропозиції зарубіжних авторів, вважаємо доцільним розглядати кредитний аналіз на рівні окремої кредитної операції як систему етапів аналітичного дослідження потенційного позичальника, що визначає його відповідність принципам кредиту, взаємоузгодженість його інтересів з інтересами кредитора та доцільність їх подальшої співпраці.

Основним призначенням кредитного аналізу є визначення можливості позичальника виконати свої зобов'язання перед кредиторами, тому він має виконувати як аналітичну, так і прогностичну функцію. Аналітична функція кредитного аналізу полягає у дослідженні сукупності факторів, які зумовлюють виконання підприємством його боргових зобов'язань, а також з'ясування взаємодії між ними. Прогностична – дозволяє визначити, чи зможе позичальник і надалі виконувати свої зобов'язання, чи можуть бути відхилення від умов кредитної угоди.

Ключовим суб'єктом системи кредитного аналізу буде кредитор або спеціалізована аналітична агенція, а потенційний позичальник і його спроможність виконувати боргові зобов'язання – об'єктом. Предметом кредитного аналізу є ефективність господарської діяльності потенційного позичальника, його майновий та фінансовий стан у тривалому часовому зрізі (ретроспективний, поточний та перспективний), що є передумовою виконання боргових зобов'язань.

Основні напрями кредитного аналізу позичальників є такими:

– попередній аналіз підприємства, що включає аналіз ділової репутації, юридичних аспектів, структури капіталу і фінансового левериджу;

– аналіз досвіду використання кредитних ресурсів та платіжної дисципліни підприємства, тобто аналіз кредитної історії, ретроспективний аналіз

ефективності використання раніше залучених кредитних ресурсів, аналіз відносин підприємства з фінансово-кредитними установами (наявність рахунків, ведення операцій, виконання зобов'язань) і бюджетно-податковими органами (сплата податків, зборів, обов'язкових платежів, участь у бюджетних програмах підтримки);

– визначення кредитного рейтингу на основі аналізу передумов (ресурсів), інтенсифікації та ефективності виробничої діяльності, фінансового стану підприємства (ліквідності, ділової активності, рентабельності, фінансової стійкості);

– аналіз забезпечення за кредитом шляхом оцінки вартості та ліквідності застави та надійності гарантії чи поруки;

– аналіз параметрів інвестиційного проекту, на фінансування якого залучається кредит;

– визначення кредитного ризику.

Кредитний аналіз сільськогосподарського підприємства, як потенційного позичальника, необхідно проводити на основі найбільш надійної інформації для оцінки стану виробничо-господарської діяльності заявника і супутніх ризиків. Тому доцільним є відвідування виробничих потужностей підприємства та оцінка рівня менеджменту і ділових якостей керівництва. Для визначення агропромислових показників діяльності підприємства необхідно дослідити його на наявність власних земельних і технічних ресурсів, складських приміщень для зберігання виробленої продукції, проаналізувати сезонність виробництва і дотримання технології проведення агротехнічних заходів та замкненість циклу виробництва і переробки сільгосппродукції, а також розглянути диверсифікованість структури доходів підприємства. Для формалізації процесу аналізу доцільно використовувати рейтингові, скорингові, дискримінантні та економетричні моделі, а в окремих випадках прийнятними є моделі, побудовані на основі генетичних алгоритмів, нейронних мереж, класифікаційних дерев.

Ключовим елементом кредитного аналізу має бути визначення кредитного рейтингу позичальника, який має відображатися інтегральним показником, що адекватно характеризує фінансово-господарську діяльність та стан підприємства з урахуванням галузевих особливостей. Він має бути підґрунтям прийняття рішення про отримання та повернення запозичених коштів, а також ключовим інструментом визначення та регулювання кредитного ризику комерційного банку, сприяти його мінімізації, що у свою чергу, збільшує доступність запозичених коштів для позичальника.

Достовірність визначення кредитного рейтингу сільськогосподарських підприємств значною мірою залежить від врахування специфіки галузі. Зокрема аналіз передумов виробництва повинен включати показники забезпеченості підприємства земельними ресурсами, виробничим персоналом та спеціалістами високої кваліфікації, сільськогосподарською технікою та фінансовими ресурсами. Значний вплив на кінцеві результати діяльності підприємства, а отже, і його можливість виконувати свої зобов'язання перед кредиторами, відіграє ще й ефективність їх використання та інтенсифікація виробничої діяльності.

Обов'язково треба брати до уваги можливі наслідки несприятливих погодних умов, що відображається площею посівів, які загинули. Крім цього, ризик невиконання кредитних зобов'язань позичальником може зростати внаслідок збільшення собівартості продукції через стрімке підвищення цін на нафтопродукти, електроенергію, мінеральні добрива, пестициди, корми та ліки для тварин. У зв'язку з чим, розрахунок кредитного рейтингу повинен включати показники, що характеризують витрати на зазначені ресурси, їх питому вагу у собівартості та співвідношення з доходом від реалізації продукції. Однак, найбільш вагомим залишаються показники фінансового стану потенційного позичальника, зокрема ліквідності, рентабельності, фінансової стійкості.

Таким чином, основними факторами, які впливають на формування кредитного рейтингу сільськогосподарських підприємств є такі: передумови виробництва (забезпеченість підприємства виробничими ресурсами: земля, клімат, праця, капітал); інтенсифікація виробництва; ефективність виробництва; фінансовий стан підприємства.

Кожен з наведених факторів характеризується рядом показників, тобто аналітичних коефіцієнтів, які можна розрахувати на основі даних звітності підприємства, зокрема фінансової звітності (разом з примітками); а також форм 50-сг, 24-сг, 29, 10-мех. На основі отриманих коефіцієнтів розраховується і значення самого фактору, як середнього арифметичного по групі його показників. Значення факторів формування кредитного рейтингу є основою для розрахунку безпосередньої рейтингової оцінки (рейтингу). Для розрахунку доцільним є застосування методу максимальної відстані від початку координат, що дозволяє уникнути необхідності використовувати вагові коефіцієнти, які мають суб'єктивний характер:

$$CR = \sqrt{(Fcr_1)^2 + \ldots + (Fcr_j)^2}$$

де, CR – кредитний рейтинг;

F_{CRj} – значення фактору формування кредитного рейтингу сільськогосподарських підприємств.

Кредитний рейтинг є необхідною умовою для проведення подальшого аналізу кредитного ризику, який полягає в оцінці ймовірності дефолту, а також можливих втрат кредитора від окремої операції з позичальником. При цьому імовірність дефолту є величиною зворотною до значення кредитного рейтингу, а розмір можливих втрат визначається множенням імовірності дефолту на величину грошового потоку окремої кредитної операції, тобто суму очікуваного погашення кредиту та відсотків.

Апробацію запропонованого методичного підходу було здійснено на основі розрахунків для підприємств Миколаївської області. Основу вибірки, що налічує понад 30 спостережень, складають підприємства, найбільш подібні до типового для умов Миколаївської області сільськогосподарського товаровиробника. Зокрема, сільськогосподарські товариства та приватні підприємства з площею ріллі від 2500 до 5000 га та спеціалізацією на вирощуванні зернових і соняшника, овочів, плодів та ягід, великої рогатої худоби, свиней та птиці. Отримані результати підтвердили, що запропонований ме-

тодичний підхід щодо визначення кредитного рейтингу, а також імовірності та суми можливих втрат дозволяє з високим рівнем достовірності оцінювати можливі відхилення від кредитної угоди та оптимізувати її параметри.

Висновки. Проведені дослідження дозволяють зробити висновки, що високий рівень кредитного ризику перешкоджає формуванню належного рівня кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств. Врахувати основні причини, зокрема галузеві та індивідуальні чинники, в процесі управління кредитним ризиком дозволяють аналітичні методи. Основним напрямом їх удосконалення є розробка та впровадження цілісної системи кредитного аналізу потенційного позичальника на основі визначення його рейтингу з урахуванням особливостей господарської діяльності. Практична реалізація такої системи сприятиме підвищенню кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств шляхом зменшення їх кредитних ризиків.

Список використаних джерел:

1. Ґудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств : Монографія / О.Є. Ґудзь – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 578 с.
2. Дем'яненко М.Я. Оцінка кредитоспроможності агроформувань (теорія та практика): Монографія / М.Я. Дем'яненко, О.Є. Ґудзь, П.А. Стецюк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 302 с.
3. Ковалев А.П. Кредитный риск-менеджмент : Монография / А.П. Ковалев ; рец. А.В. Базилюк. – К. : Сузір'я, 2007. – 406 с.
4. Кредитний ризик комерційного банку : навчальний посібник / [ред. В.В. Вітлінський]. – К. : Знання, 2000. – 251 с.
5. Непочатенко О.О. Організаційно-економічні механізми кредитування аграрних підприємств: монографія / О.О. Непочатенко. – Умань, 2007. – 456 с.
6. Панова Г.С. Кредитная политика коммерческого банка / Г.С. Панова – М. : ИКЦ "ДИС", 1997. – 464 с.
7. Примостка Л.О. Кредитний ризик банку: проблеми оцінювання та управління / Л.О. Примостка // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 118–125.
8. Фастовець М. Проблемні аспекти ризиковості кредитування малого бізнесу в Україні / М. Фастовець // Вісник НБУ. – 2007. – № 2. – С. 38–45.
9. Baker, H. Kent. Financial Management / Kent H. Baker. – Harcourt Brace Jovanovich, Publishers, New York. 1987 – 483 p.
10. Basel II: Revised international capital framework [Електронний ресурс] : за даними Базельського комітету з банківського нагляду – Режим доступу : http://www.bis.org/publ/bcbsca.htm
11. Brealey, Richard A. Fundamentals of Corporate Finance / Richard A. Brealey, Stewart C. Myers, Alan J. Marcus. McGraw-Hill, New York. 1995. – 696 p.
12. Fabozzi, Frank J. Financial Management and Analysis. Second Edition / Frank J. Fabozzi, Pamela P. Peterson. – Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2003 – 1008 p.
13. Glantz, Morton. The banker's handbook on credit risk: implementing Basel II. / Morton Glantz, Johnathan Mun. – New York: Elsevier Inc., 2008 – 420 p.
14. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. [Електронний ресурс] : за даними Базельського комітету з банківського нагляду – Режим доступу : // www.bis.orgpublbcbs128.pdfnoframes=1.pdf
15. Ross, Stephen A. Essentials of Corporate Finance / Stephen A. Ross, Randolph W. Westerfield, Bradford D. Jordan. Irwin/McGraw-Hill, New York. 1996.- 528 p.

Рецензент: д.е.н., профессор Горлачук В.В.